

Over ervaringen met de pilot havo

De eerste cyclus is doorlopen
25 mei 2009: eerste CSE

Welkom vrienden van de LWEO

- Reeds een kleine 40 jaar de motor van het economie-onderwijs.
 - Want daar zitten de meedenkers, hoewel ...
 - U bent het draagvlak.
-
- Ook heeft U heeft een 'afstandsbediening'.

Tikje terug in de tijd

- 2005: publicatie 'The Wealth of Education', het tweede rapport van de Commissie Teulings.
- (Het rapport met 'de handjes')
- Unaniem positieve adviseringsronde van belangen uit zowel onderwijs als wetenschap! (LWEO werkt samen met VECON)

Minister besluit tot acceptatie rapport, onder de volgende voorwaarden:

- 1. Het instellen van een CEVO-syllabuscommissie.
- 2. Testen in een pilot, op vooral haalbaarheid in de gegeven onderwijstijd.

Cursusjaar 2007/2008: start pilots

- Op ca. 20 scholen, havo resp. vwo, verspreid over heel Nederland.
- Gevolgd en geevalueerd door wetenschappers van UvA en CNS
- Instellen twee schrijfgroepen, havo en vwo.
- Eerste CSE: mei 2009 (havo), mei 2010 (vwo)
- Start nieuwe programma: aug. 2010 (havo) / 2011 (vwo)

Essentie

- Grotere nadruk op de economische wetenschap als **sociale wetenschap**: het gaat om het verklaren van het **menselijk economische gedrag**.

en

- Dus toevoegen van nieuwe concepten waarmee de wetenschap zich de laatste tijd bezighoudt. (omgaan met risico en informatie / samenwerken en onderhandelen – speltheorie)
- De invulling van bestaande concepten (80 %?) heroverwegen in licht van groter accent van economie als gedragswetenschap.

nog

- De verplichting van gedragsexperimenten
- Onderdelen zijn gesneuveld
- Nieuwe onderdelen soms ook geïnspireerd door vakdidactiek
- Wiskunde 'beperkt' / geen rekenen om te rekenen
- Economie in tweede fase vooral eindonderwijs (geen doorlopende leerlijnen)
- Duidelijk onderscheid havo:vwo

Blijft

- Leerlingen zodanig met een economische bril naar de werkelijkheid, bestaande uit reële contexten, leren kijken, dat ze daarin de concepten ('wetmatigheden') herkennen.

De inhoud

•8 (domein) Concepten

Schaarste

Domein B: Concept Schaarste

I Schaarste

De kandidaat kan in contexten:

- 1) de spanning verklaren die bestaat tussen behoeften en beperkte middelen;
- 2) ontdekken of binnen gezinnen, bedrijven en de overheid overeenkomsten bestaan in de afwegingen die worden gemaakt op basis van alternatieve aanwendbaarheid;
- 3) voorbeelden geven van opofferingskosten;
- 4) onderzoeken of jongens meer budgettaire problemen hebben dan meisjes.

Ruil

Domein C: Concept Ruil

I Ruil

Een kandidaat kan in contexten:

- 1) het onderscheid tussen productie en consumptie verklaren en de functie van ruil hierin beschrijven;
- 2) motieven voor winststreven en behoeftebevrediging verklaren;
- 3) de stelling bekritisseren dat mannen bij ruil meer waarde hechten aan statusgoederen dan vrouwen;
- 4) aantonen dat bij ruil wederzijds voordeel ontstaat;
- 5) het ontstaan van eigendomsrechten beschrijven en met voorbeelden uitleggen welke invloed eigendomsrechten hebben bij ruil;
- 6) toelichten dat door specialisatie en arbeidsdeling de arbeidsproductiviteit toe kan nemen.

II Geld als smeermiddel van de ruil

Een kandidaat kan in contexten:

- 1) voorbeelden geven van geld als ruil-, reken- en opspottmiddel;
- 2) verklaren waarom transactiekosten niet alleen in geld kunnen worden uitgedrukt en waarom transactiekosten door de introductie van geld afnemen;
- 3) randvoorwaarden beschrijven voor het functioneren van een geldsysteem (zoals fiducia en technische voorzelen);
- 4) echartaal geld van giraal geld onderscheiden;
- 5) met voorbeelden uitleggen op welke wijze een commerciële bank door geldschepping zijn liquiditeitspositie kan veranderen en dit rekeningkundig onderbouwen;
- 6) de intrinsieke en extrinsieke waarde van geld onderscheiden en deze begrippen in relatie brengen met de Wet van Gresham.

Markt

Domein D: Concept Markt

I Vraag en aanbod

De kandidaat kan in contexten:

- 1) met voorbeelden uitleggen op welke wijze consumenten een maximaal verschil nastreven tussen de te betalen prijs en de betalingsbereidheid (de prijs die de consument maximaal bereid is te betalen) en dit grafisch onderbouwen;
- 2) aantonen dat marktevenwicht (prijs en hoeveelheid) ontstaat als vraag en aanbod aan elkaar gelijk zijn en dit zowel grafisch als rekenkundig onderbouwen;
- 3) uitleggen dat de omzet wordt verkregen door de prijs te vermenigvuldigen met de hoeveelheid en dit zowel grafisch als rekenkundig onderbouwen;
- 4) voorbeelden geven van factoren waardoor de vraag- en/of aanbodcurve kunnen veranderen en dit zowel grafisch als rekenkundig onderbouwen;
- 5) het vraaggedrag van consumenten bij prijsveranderingen en inkomensveranderingen verklaren en dit onderbouwen met een berekening waarin dit in de prijselasticiteit en inkomenselasticiteit (beide segmentelasticiteit) tot uitdrukking komt;
- 6) effecten van substitutie en complementariteit van goederen op het koopgedrag van consumenten verhelderen;
- 7) voorbeelden geven van normale-, inferieure- en luxe goederen en het verband beschrijven tussen de aard van deze goederen en de hoogte van de prijselasticiteit en/of de inkomenselasticiteit;
- 8) verklaren dat de totale winst maximaal is indien de marginale kosten en de marginale opbrengsten aan elkaar gelijk zijn;
- 9) toelichten dat uitbreiding van productie winstgevend/verliesgevend is voor een producent wanneer de marginale kosten lager/hoger zijn dan de marginale opbrengsten.

II Toetreding

De kandidaat kan in contexten:

- 1) voorbeelden geven van vaste kosten en variabele kosten en verklaren dat een producent winst maakt als de opbrengsten hoger zijn dan de kosten en dit zowel grafisch als rekenkundig onderbouwen;
- 2) met voorbeelden uitleggen dat het break even punt een belangrijk omslagpunt is bij de afweging om wel of niet toe te treden tot een markt en dit zowel grafisch als rekenkundig onderbouwen.

III Marktstructuur

De kandidaat kan in contexten:

- 1) aantonen op welke wijze producenten streven naar maximale winst in een markt van volkomen concurrentie en dit grafisch onderbouwen;
- 2) aantonen op welke wijze een producent streeft naar maximale winst als sprake is van een monopoliepositie;
- 3) aantonen op welke wijze producenten streven naar maximale winst in een markt van monopolistische concurrentie;
- 4) aantonen op welke wijze producenten streven naar maximale winst als er sprake is van een oligopolie;
- 5) met voorbeelden uitleggen wanneer, waarom en op welke wijze het voor producenten zinnig is prijsdiscriminatie toe te passen.

IV Welvaart en economische politiek

De kandidaat kan in contexten:

- 1) met voorbeelden uitleggen op welke wijze consumenten en producenten streven naar een maximaal consumentenoverschot (het verschil tussen de betalingsbereidheid en de te betalen prijs) respectievelijk producentenoverschot (het verschil tussen de ontvangen prijs en de minimale prijs waartegen men het goed wil aanbieden) en dit grafisch onderbouwen;
- 2) verklaren dat het mechanisme van vraag en aanbod kan leiden tot inefficiënte uitkomsten;
- 3) beschrijven dat de overheid kan ingrijpen met behulp van prijsregulering (minimumprijzen en maximumprijzen) en dit ingrijpen grafisch onderbouwen;
- 4) uitleggen dat de overheid met behulp van toezichthouders op verschillende markten kan optreden;
- 5) effecten van octrooien en patenten op marktgedrag en marktresultaat herkennen.

VI Arbeidsmarkt (verplichte context)

- 1) De kandidaat kan in specifieke situaties op de arbeidsmarkt analyseren dat keuzes en ruil plaatsvinden en analyseren dat loonvorming het coördinatiemechanisme is dat vraag naar arbeid en aanbod van arbeid op elkaar zou moeten afstemmen. In de realiteit voldoet de arbeidsmarkt niet aan alle kenmerken van volledige mededinging en is er sprake van beperkte of ongelijke toetreding en prijsregulering (minimumloon, CAO).

Ruilen over de tijd

Domein E: Concept ruilen over de tijd

I Gezinnen ruilen over de tijd

De kandidaat kan in contexten:

- 1) voorbeelden geven van voorraadgrootheden en stroomgrootheden en het belang aantonen van deze grootheden voor de verschillende levensfasen waarin gezinnen zich bevinden;
- 2) aan de hand van de levensloop van gezinnen aantonen waarom en wanneer zij sparen, investeren in zichzelf en/of een schuld opbouwen;
- 3) de prijs van sparen en lenen verklaren;
- 4) met argumenten de keuze tussen sparen en lenen illustreren en de financiële gevolgen van sparen en lenen rekenkundig onderbouwen;
- 5) verklaren dat rente de prijs is voor het uitstellen van consumptie en het onderscheid tussen nominale en reële rente beschrijven en dit rekenkundig onderbouwen;
- 6) de invloed van inflatie op sparen en lenen toelichten en dit rekenkundig onderbouwen;

II De overheid ruilt over de tijd

De kandidaat kan in contexten:

- 1) de schuld van de overheid (staatschuld) vergelijken met een private schuld en verklaren dat een overheidstekort gezien kan worden als een vorm van uitgestelde belastingheffing;
- 2) met voorbeelden toelichten dat de inkomsten en uitgaven van de overheid behoren tot de stroomgrootheden en dat een overheidsschuld een voorraadgrotheid is;
- 3) dilemma's beschrijven bij de keuze tussen pensioenvoorzieningen op basis van het omslagstelsel of het kapitaaldekkingstelsel;

III Ondernemingen ruilen over de tijd

De kandidaat kan in contexten:

- 1) de financiële gegevens van een onderneming vertalen in een elementaire balans (voorraadgrootheden) en resultatenrekening (stroomgrootheden) en dit rekenkundig onderbouwen;
- 2) met voorbeelden toelichten dat het bij de balans van ondernemingen gaat om voorraadgrootheden en bij de winst- en verliesrekening om stroomgrootheden.

IV Huis en Hypotheek

- 1) De kandidaat kan binnen gezinshuishoudingen de keuzes tussen sparen en lenen in de verschillende levensfasen analyseren en dit specifiek toepassen op de hypothecaire financiering van de eigen woning. Daarbij betreft de kandidaat ook de invloed van inflatie op inkomen (stroomgrotheid) en vermogen (voorraadgrotheid) en het verband tussen eigen woningbezit, rentelasten en de inkomstenbelasting in Nederland.

V Onderwijs en menselijk kapitaal

- 1) De kandidaat kan in de context van gezinshuishoudingen de intertemporele ruil analyseren die jongeren maken wanneer zij studietoelagen aangaan voor het kunnen

volgen van een hogere opleiding. De verdien capaciteit van het menselijk kapitaal, dat opgebouwd wordt door het volgen van onderwijs, stelt de jongeren in staat in een latere fase van het leven de schulden af te lossen. Ook overheidsuitgaven voor het onderwijs, zoals studiebeurzen en bekostiging van het onderwijs, kunnen gezien worden als 'investeringen' in menselijk kapitaal.

VI Pensioenen

- 1) De kandidaat kan binnen gezinshuishoudingen de intertemporele ruil analyseren die verkenden maken wanneer zij in de levensfase van actieve inzet op de arbeidsmarkt een deel van het inkomen via premiebetaling (collectief of vrijwillig) afdragen aan pensioenfondsen. Via het omslagstelsel of via het kapitaaldekkingstelsel gebruiken pensioenfondsen deze premie-inkomsten voor het betalen van pensioeninkomen aan de oudere generatie na beëindiging van de actieve inzet op de arbeidsmarkt. Ook kan de kandidaat de rol van de overheid analyseren die via een collectieve regeling (AOW in Nederland) zorg draagt voor een 'basispensioen' voor alle burgers. Via het omslagstelsel is er sprake van verplichte solidariteit tussen generaties, welke onder druk kan komen te staan als er sprake is van vergrijzing.

Samenwerken en onderhandelen

Domein F: Concept samenwerken en onderhandelen

I Samenwerken

De kandidaat kan in contexten:

- 1) aantonen wanneer sprake is van een gevangendilemma en dit rekenkundig onderbouwen;
- 2) voorspellen wat de uitkomst is van een gevangendilemma;
- 3) uitleggen op welke wijze in een gevangendilemma individuele of collectieve belangen worden geschaad;
- 4) positieve en/of negatieve externe effecten beschrijven;
- 5) met voorbeelden uitleggen waarom bij collectieve goederen sprake kan zijn van het gevangendilemma;
- 6) aantonen dat sprake kan zijn van meelifgedrag en met voorbeelden uitleggen waarom meelifgedrag een vorm is van een extern effect;
- 7) het nut van collectieve dwang (sociale normen en contracten) concretiseren;
- 8) de invloed van zelfbinding verhelderen bij de totstandkoming van samenwerking.

II Onderhandelen

De kandidaat kan in contexten:

- 1) uitleggen welke samenwerkingsdilemma's ontstaan bij onderhandelingen als het gaat om de verdeling van het surplus en de consequenties hiervan voor beide partijen toelichten;
- 2) voorbeelden geven van verzonken kosten en herkennen wat de gevolgen kunnen zijn voor de betrokken partijen die verzonken kosten hebben bij onderhandelingen.

verplichte contexten:

III Prijzenoorlog

- 1) De kandidaat kan op markten voor goederen en diensten het gevangendilemma analyseren in een situatie waar producenten door middel van omvangrijke en aanhoudende prijsverlagingen proberen marktaandeel te winnen ten koste van hun concurrenten. Het belang van zelfbinding speelt een grote rol bij het voeren van een dergelijke prijzenoorlog.

IV Cao-onderhandelingen

- 1) De kandidaat kan analyseren welke rol collectieve dwang en zelfbinding spelen bij het collectieve overleg over arbeidsvoorwaarden tussen (verteenwoordigers van) werkgemers en werknemers.

V Europese integratie

- 1) De kandidaat kan met betrekking tot de gemeenschappelijke Europese markt (EU) analyseren dat het gevangendilemma een rol speelt in transities tussen lidstaten van de EU. Verdere uitbreiding van de EU met nieuwe lidstaten zal een steeds grotere druk leggen op de effectiviteit van de Europese besluitvorming. Samenwerking op basis van vertrouwen tussen lidstaten kan negatieve externe effecten verkleinen of voorkomen en is daarmee essentieel om mogelijke welvaartsverliezen te beperken.

VI Maatschappelijk verantwoord ondernemen

- 1) De kandidaat kan analyseren dat maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO) kan bijdragen aan het verminderen van sommige negatieve externe effecten, door de duurzaamheid van produceren prioriteit te geven boven de winstgevendheid op korte termijn. Duurzaam produceren betekent productie nu combineren met behoud van productiemogelijkheden in de toekomst.

Risico en informatie

Domein G: Concept risico en informatie

I Risico en verzekeren

De kandidaat kan in contexten:

- 1) aantonen of iemand risico-avers gedrag vertoont en uitleggen wat dat voor zijn keuze betekent bij het afsluiten van een verzekering;
- 2) aantonen welke afweging een verzekerde maakt tussen kosten en risico bij het afsluiten van een verzekering;
- 3) aantonen dat bij verzekeren sprake is van solidariteit en op welke wijze solidariteit risico's kan verkleinen;
- 4) de motieven beschrijven om bepaalde verzekeringen wel of niet verplicht voor te schrijven (verplichte solidariteit);
- 5) uitleggen dat verzekeraars eigen risico invoeren om zodoende averechte selectie en/of moreel wangedrag te beperken;
- 6) de keuze van de verzekerde omtrent de hoogte van eigen risico uitleggen.

II Effecten van asymmetrische informatie

De kandidaat kan in contexten:

- 1) aantonen of sprake is van asymmetrische informatie en beschrijven op welke wijze partijen daarop inspelen;
- 2) aantonen of sprake is van averechte selectie en beschrijven op welke wijze partijen daarop inspelen;
- 3) aantonen of sprake is van moreel wangedrag en beschrijven op welke wijze partijen daarop inspelen.

III Risico en beleggen

De kandidaat kan in contexten:

- 1) voorbeelden geven van beleggingen met een hoog/laag risico en de keuze hiervoor toelichten met argumenten;
- 2) obligaties en aandelen vergelijken ten aanzien van de mate van risico en het te verwachten rendement;
- 3) uitleggen dat aandelen en obligaties in waarde dalen/stijgen bij stijging/daling van de rente.

IV Risico in bedrijf

De kandidaat kan in contexten:

- 1) de keuze omtrent het aantrekken van eigen en vreemd vermogen van een onderneming (eenmanszaak, vennootschap onder firma of BV) toelichten;
- 2) voorbeelden geven van onderpand en uitleggen waarom onderpand het risico voor de kredietgever kan verminderen;
- 3) verklaren dat de te kiezen bedrijfsvorm (in casu de scheiding tussen eigendom en vermogen) invloed heeft op de toedeling van het ondernemingsrisico.

V Sociale zekerheid

- 1) De kandidaat kan op het gebied van de sociale zekerheid in Nederland analyseren in

welke situaties sprake is van risicosolidariteit en dat de overheid motieven heeft om voor sommige risico's deze solidariteit collectief af te dwingen. De sociale zekerheid in Nederland is een mix van collectieve risicotant en individuele verantwoordelijkheden. Fundamentele maatschappelijke risico's als arbeidsongeschiktheid, werkloosheid en ziekte(kosten) behoren steeds vaker tot het domein van particuliere verzekeraars. Effecten van asymmetrische informatie, zoals averechte selectie en moreel wangedrag, spelen een rol bij collectieve verzekeringen. In toenemende mate wordt getracht de verzekeraars aan te spreken op eigen verantwoordelijkheid (preklaren in plaats van verzekeren).

VI Faillissement en aansprakelijkheid

- 1) De kandidaat kan analyseren hoe de te kiezen bedrijfsvorm invloed heeft op de toedeling van het ondernemingsrisico en welke gevolgen deze keuze heeft voor aansprakelijkheid van de eigenaren en/of vermogensverschaffers. Ondernemingen die georganiseerd worden als rechtspersoon, zoals een BV, kennen doorgegaan een betere bescherming bij faillissement dan persoonlijke ondernemingsvormen. De beperkte aansprakelijkheid van vermogensverschaffers maakt het voor een BV makkelijker eigen vermogen (aandeelhouders) aan te trekken. Anderzijds kan een mogelijke scheiding tussen eigenaren en bedrijfsleiding tot conflicten leiden op gebied van besluitvorming. Belangen van aandeelhouders en bedrijfsleiding kunnen verschillen.

Welvaart en groei

Domein H: Concept welvaart en groei

I Welvaart

De kandidaat kan in contexten:

- 1) de relatie beschrijven tussen het BBP en de toegevoegde waarde;
- 2) toelichten waarom de omvang van het BBP een beperkte welvaartsaanstaf is;
- 3) het BBP verklaren vanuit productie, inkomensvorming en de finale bestedingen en dit rekenkundig onderbouwen;
- 4) het systeem van de nationale rekeningen uitleggen en daarbij de sectoren gezinnen, ondernemingen, overheid en buitenland onderscheiden;
- 5) met behulp van berekeningen de geldingloop en nationale rekeningen verhelderen;
- 6) met behulp van de Lorenzcurve de verdeling van het primaire inkomen en het secundaire inkomen concretiseren en dit zowel grafisch en rekenkundig onderbouwen;
- 7) verklaren waarom de Lorenzcurves kunnen verschillen tussen landen;
- 8) aantonen dat het stelsel voor de inkomensbelasting een afspiegeling is van de opvattingen over de gewenste mate van inkomensongelijkheid tussen individuen en groepen (aivellieren en deivellieren);
- 9) verschillende belastingstelsels beschrijven (zoals progressief tarief, proportioneel tarief, degressief tarief) en de gevolgen concretiseren voor de inkomens, met gebruikmaking van de parameters marginaal belastingtarief en heffingskorting.

II Groei

De kandidaat kan in contexten:

- 1) structuurontwikkeling en de groei van het BBP door inzet van de productiefactoren verklaren en met voorbeelden uitleggen dat menselijk kapitaal en technologische vooruitgang van steeds groter economisch belang zijn;
- 2) productiviteitsverschillen tussen landen verklaren;
- 3) convergentie en divergentie van ontwikkelingslanden en ontwikkelde landen aan de hand van de ontwikkeling van en determinanten voor het BBP verklaren;
- 4) de verschillende inkomenscategorien classificeren en ontwikkelingen in de categoriale inkomensverdeling verklaren.

Goede tijden, slechte tijden

Domein I: Concept goede tijden, slechte tijden

I Conjuncturele verschijnselen

De kandidaat kan in contexten:

- 1) aan de hand van de geaggregeerde vraag en het geaggregeerde aanbod de relatie tussen de hoeveelheid goederen en diensten en het nationale prijsniveau bepalen en dit grafisch onderbouwen;
- 2) de gevolgen uitleggen van prijsrigiditeit op de korte termijn;
- 3) de gevolgen uitleggen van flexibele prijzen op de langere termijn;
- 4) de relatie tussen de geaggregeerde vraag en het prijsniveau uitleggen en de daaruit resulterende neutraliteit van geld uitleggen aan de hand van de Verkeersvergelijking van Fisher en deze relaties rekenkundig onderbouwen;
- 5) verklaren dat de verandering van prijzen (inflatie en deflatie) van goederen en diensten invloed heeft op de koopkracht van mensen;
- 6) uitleggen dat in situaties van laagconjunctuur door loonstarheid op korte termijn onvrijwillige werkloosheid ontstaat en op langere termijn, door werking van het marktmechanisme, het evenwicht hersteld kan worden en dit grafisch onderbouwen;
- 7) welvaartsvaste uitkeringen en waarde vaste uitkeringen vergelijken en dit rekenkundig onderbouwen;
- 8) verklaren dat het aanbod van en de vraag naar een valuta de wisselkoers (prijs van een valuta) bepalen en dit rekenkundig onderbouwen;
- 9) verklaren dat het aanbod van en de vraag naar valuta het gevolg is van internationale transacties en op welke manier deze geregistreerd worden op een betalingsbalans (lopende rekening en kapitaalrekening) en dit rekenkundig onderbouwen;
- 10) verklaren dat het loonniveau, de arbeidsproductiviteit en de inflatie invloed hebben op de internationale concurrentiepositie en daarmee op de betalingsbalans en de wisselkoers en dit rekenkundig onderbouwen.

II Registratie van conjunctuur

De kandidaat kan in contexten:

- 1) verklaren dat met behulp van het prijsindexcijfer de inflatie berekend kan worden en dit rekenkundig onderbouwen;
- 2) voorbeelden geven van conjunctuurindicatoren en aantonen dat deze indicatoren aanwijzingen kunnen zijn voor veranderingen in de groei van het BBP;
- 3) het verschil uitleggen tussen nominale groei en reële economische groei;
- 4) de feitelijke groei van het BBP vergelijken met de trendmatige groei (laagconjunctuur/hogconjunctuur).

III Conjunctuurbeleid

De kandidaat kan in contexten:

- 1) toelichten op welke wijze de overheid conjunctuurbeleid kan voeren en onderscheid maken tussen anti-cyclisch en pro-cyclisch conjunctuurbeleid;
- 2) voorbeelden geven van ingebouwde stabilisatoren en aantonen dat deze een dempende invloed kunnen hebben op de schommelingen in de conjunctuur;
- 3) uitleggen op welke wijze een Centrale Bank het rente-instrument kan inzetten om de inflatie te beteugelen.

invulling

Door HAVO -schrijfgroep:

- Marc den Elzen
- Sjef Rosier
- Job van Schuppen
- Peter Voorend

Onder gesternte

- Samenstelling en opdracht slechts een paar maanden vooraf
- Grote tijdsdruk gebleven / de meute vooruitlopend, overzicht trachtend te bewaren.
- Ieder lid voor alles verantwoordelijk
- Gegroeid volstrekt gescheiden van vwo-team (vwo modules rond contexten)

' Modules'

- Schaarste; ' De keuze is aan ons'.
- Consumentengedrag; 'Altijd prijs bij Achmed'.
- Producentengedrag; 'Onderneem 't' / 'In de aanbieding'.
- Markten; 'Stratego'.
- Geld; 'Met klinkende munt'
- Marktfalen; 'Oohps'

- De valutamarkt; 'De euro op koers' ('vreemd gaan')
- De vermogensmarkt; 'Geld, geld, geld ...'.
- De arbeidsmarkt; 'Werk zat?! En hoeveel vangt dat?'.
- Inflatie; 'Wat koop ik voor mijn goeie geld?'.
- Groei & verdeling
- Conjunctuur; 'goede tijden, slechte tijden'.
- Europa; 'groot denken' (* welvaart)

Stand van Zaken / evaluatie 1.

- Er is gewerkt vanuit de 'geest' van het programma, incl. de verplichte contexten, en keuzes uit de beschikbare vakdidactische kennis.
 - eigen keuze volgorde en aantal modules / aandacht voor behoefte aan structuur voor havo-leerling.
 - contextrijk (sommige concepten = context)
 - opbouw: context/tekst > opdrachten.
 - omschrijving concepten binnen tekst (geen conceptenlijst)

Stand van Zaken / evaluatie 2.

- Veruit de meeste scholen hebben de modules als brede basis aangeboden; coördinerend voor evaluatie, incl. van cse.
- Alle stof heeft in de modules een (tijdelijke) plaats gekregen: het programma is in de tijd uitvoerbaar gebleken; tweede ronde met tijdwinst.

Stand van Zaken / evaluatie 3.

- Vrijwel unaniem goede recensies bij de pilotscholen.
- Onderscheid havo : vwo historisch groot
 - door de wijze van werken schrijfteams.
 - op havo worden door ons de vragen gesteld en de leerlingen moeten die in verschillende contexten leren beantwoorden, op vwo moeten leerlingen ook geleerd worden zelf de vragen te stellen.

Vervolg en overwegen

- Schrijfteam nog een jaar bijeen om opgedane ervaringen en opgedane inzichten te verwerken;
- met Cito / Cevo een verdere een-twee op te zetten over examinering.
 - heroverwegen de monjesmaat behandelde nieuwe onderwerpen, zoals speltheorie.
 - bewuster toepassen niveaubepalende taxonomie.
 - sterker integreren experimenten.

Over experimenten

- Moet bij havo 'dicht' op de leerling

Mengen in debat!?

- Help tegelijkertijd de vakdidactische woestijn te beplanten.
- Site komt 'vrij', downloaden legaal, de broedende kip mag gestoord worden.
- De voorbeeld – en echte CSE's komen beschikbaar.
- Er is nog in 2009 drie keer officiële scholing mogelijk.
- LWEO komt, ook met scholingsmogelijkheden.

Workshop?

- U kunt nu Uw ei kwijt over
 - Nu te presenteren, geproduceerde modulemateriaal, en
 - bijhorend voorbeeldexamen (cse)
- Over
 - oude onderwerpen in geest nieuw program.
 - nieuw programma-onderdeel